यथा—

'अङ्गराज ! सेनापते ! द्रोणोपहासिन् ! कर्ण !, रक्षैनं भीमाद्दुःशानम् ॥'

शब्दैः स्वभावादेकार्थैः श्लेषोऽनेकार्थवाचनम् ॥ ५७ ॥

'स्वभावादेकार्थैः' इति शब्दश्लेषाद् व्यवच्छेदः । 'वाचनं' इति च ध्वनेः । उदाहरणम्—

'प्रवर्तयन्क्रियाः साध्वीर्मालिन्यं हरितां हरन् ।
महसा भूयसा दीप्तो विराजति विभाकरः ॥'

अत्र प्रकरणादिनियमाभावाद् द्वावपि राजसूर्यौ वाच्यौ ।

प्रायैः प्रकृतार्थपरिपरिपोषणाभिप्रायेण प्रयुक्तैः । 'यद्यप्यपुष्टार्थस्य दोषत्वाभिधानात्तन्निराकरणेन पुष्टार्थस्य स्वीकारः कृतस्तथाप्येकनिष्ठत्वेन बहूनां विशेषणानामेवोपन्यासे वैचित्र्यमित्यलंकारमध्येऽयं गणितः' इति **काव्यप्रकाशः** ॥ **अङ्गराजेति** । भीमेन बाध्यमानं दुःशासनं रक्षितुमशक्नुवन्तं कर्णं प्रत्यश्वत्थाम्नो लज्जाप्रतिपादकं वचनमिदम् । उक्तविशेषणत्रयेण कर्णस्य रक्षणोपयोगित्वं प्रतीयते । तथाविधस्य स्वपक्षरक्षणाक्षमतायां लज्जातिशयः प्रतीयत इति ॥ श्लेषालंकारमाह— **शब्दैरिति** । स्वभावादित्यर्थपदस्याभिधेयमात्रपरत्वरूपतात्पर्यग्राहकत्वम् । अन्यथा एकार्थैरित्ययोग्यं सर्वेषामेव शब्दानां वाच्यलक्ष्यव्यङ्ग्यरूपनानार्थसंभवात् । **वाचनम**भिधालक्षणाभ्यां प्रतिपादनम् । एकस्मिन्विशेष्येऽभिधया अपरस्मिन्विशेष्ये लक्षणया अर्थद्वयप्रतिपादनेऽर्थश्लेष इति भावः । **ध्वनेर्वा**चकव्यञ्जनस्य शब्दस्य व्यवच्छेद इति पूर्वेणान्वयः ॥ **प्रवर्तयन्निति** कर्तरि शक्तम् । सूर्यपक्षे—करस्पर्शेन पावित्र्यजननद्वारा उपयोगि लाक्षणिकम् । तदुक्तं विष्णुपुराणे—'स्पृष्टो यदंशुभिर्लोकः क्रियायोग्योऽभिजायते । पवित्रताकारणाय तस्मै शुद्धात्मने नमः ॥' इति । साध्वीः क्रियाः वेदोदितकर्माणि । हरितां दिग्वृत्तीनां मालिन्यं दैन्यादनौजस्यम् । पक्षे—दिशां तमःश्यामताम् । महस्तेजस्तच्च 'अधिक्षेपापमानादेः' इति प्रागुक्तं शौर्यं वा तेन दीप्तोऽधृष्यः, पक्षे—ज्योतिषा जाज्वल्यमानः ॥ नन्वत्र प्रकरणाद्राजप्रतीतौ सूर्ये व्यञ्जनैवोपमाध्वनिरेवायमित्यत आह—**प्रकरणादिनियमाभावादिति** । आदिना संयोगादिपरिग्रहः ॥ नन्वेवं शब्दश्लेष एवायं

तश्च—'तव प्रसादात्कुसुमायुधोऽपि सहायमेकं मधुमेव लब्ध्वा । कुर्यां हरस्यापि पिनाकपाणेर्धैर्यच्युतिं के मम धन्विनोऽन्ये ॥' इत्यत्र पिनाकपाणिपदेनायुधदृढत्वमात्रप्रतीत्या पुनर्हरपदप्रयोगवत् कुसुमायुधपदेन तदसारत्वप्रतीत्या सरवाचकपदप्रयोगाभावादनुपपत्तिमाशङ्क्य तत्राप्युत्तमपुरुषाक्षिप्ताहंपदस्य सरवाचकत्वमस्त्येवेति साहित्यचिन्तामणिकारोक्तं न नियमाभिप्रायकमिति स्वयमेव दीक्षितैर्वृत्तिवार्तिके प्रथमपरिच्छेदे प्रतिपादितम् । तस्माद् 'फणीन्द्रः—' इत्यादौ फणीन्द्रस्वाक्षिप्तसहस्रमुखत्वमेव प्रकृतोपकारकमतो न विशेषणसाभिप्रायत्वक्षतिरिति सिद्धम्, इति विश्वेश्वरपण्डिताः ॥